

Kurta József

Kántorok bejegyzései az Öreg graduál erdélyi példányaiban

Az éneklésről

Kurta József (Kolozsvár) református teológiai hallgató.

Nem szó, hanem szófogadás
Szív, nem külső hangitsálás
Buzgóság s nem az kiáltás
Mennyégben az énekmondás,
innen vagy az.
Mert aki egyszer buzgóságoson énekel
kétszer könyörög az.¹

A magyarországi óprotestáns istentisztelet a XVIII. század derekáig a graduálokön alapult, amelyek szinte egyetlen hiteles forrásai a kor liturgikus gyakorlatának. Az 1636-ban nyomtatott Öreg graduál² megmaradt példányai számos olyan kéziratos bejegyzést tartalmaznak, amelyek biztos támpontot adnak a református egyházi *caeremonia*-kra nézve.

Az Öreg graduál Erdélyben található nyolc ismert példánya közül öt kötetből ismerjük a kántorok személyére és szolgálatára utaló kéziratos bejegyzéseket.³

A lelkészek és tanítók mellett a kántorok szerepe nem kapott kellő hangsúlyt a protestáns egyháztörténeti munkákban, és nyilvántartásuk is meglehetősen hiányos. Az erdélyi graduálpéldányokban fennmaradt bejegyzések egyrészt a liturgikus gyakorlat segédletei (dallamjelzések, kotta- és szövegkorrekciók, teljes kéziratos énekek), másrészt a magukat megörökítő kántorok feljegyzései, így első kézből származó adatokat tartalmaznak. Ez utóbbiak alapján rekonstruálható az egyes gyülekezetek graduált használó énekvezéreinek névsora, és valamelyest tevékenysége is.

A szertartási énekek elmaradását a református istentiszteletből többféle módon magyarázzák. Talán a legfontosabb, már a XVII. században jelentkező gond a szertartási énekekkel kapcsolatban a kántorok képzetlensége volt. Geleji Katona István az Öreg graduál ajánlólevelében elmarasztalja a kántorokat,

¹ XIX. századi bejegyzés az oltszakadati luteránus gyülekezet Öreg graduáljában.

² Keserői Dajka János – Geleji Katona István: *Az idvezítő hitnek egy nyomában járó (...) öreg GRADVAL ... Gyulafehérvár 1636. RMK I. 658. RMNy 1643.*

³ Egeres, Felsőbánya, Fogaras, Kolozsvár, Marosvásárhely, Oltszakadát, Retteg gyülekezetének Öreg graduálja maradt ránk. A brassói Állami Levéltárban található példány nem kutatható, adatunk nincsen róla. A levéltár alkalmazottjai tagadták a kötet meglétét. Kurta József: *Az Öreg Graduál századai Erdélyben. Kézirat. Kolozsvár 2001.*

„ha nem is tudatlanságotól-is, de restségektől” eredeztetve a gondokat, és beismeri, hogy „a kántorok felől kellene nagyobb gondviselésnek lenni.”⁴ A graduálokba bejegyzett XVII–XVIII. századi, kántorokra vonatkozó gúnyos és lebecsmérlő bejegyzések is bizonyítják, hogy a gregorián tételek éneklésének fokozatos színvonalvesztése hozzájárult az óprotestáns liturgikus gyakorlattal szembeni ellenszenvhez. A kántorok és ez által a liturgiában résztvevő *chorus* képzetlenségével egy időben (feltételezhető egymásra-hatással) a puritán felfogású lelkesek körében is tekintélyét és értékét veszítette ez a liturgikus gyakorlat.⁵

A kolozsvári egyházközösség graduáljában az előszó hatodik levelének rectóján keresztrel jegyzett margójegyzeteket alkalmaztak Gelejinék a kántorok tevékenységéhez fűződő gondolataihoz.⁶ A kántorok XVII. századi munkaköre is kiderül a graduál előszavából, a mai gyakorlatra nézve pedig tanulságosak Geleji Katona István gondolatai:

„Mind azon által igen szép és hasznos dolognak alitanám lenni, ha Anyai nyelveken való ditséretet énekelnének [a gyülekezetben], annyi féle módon váltaztató szóval, szép halkva; distincté, articulaté, az szókat egy mástól meg szaggatva, meg különböztetve, és értelmesen ki Magyarázva, mert ugyan kegyes gyönyörködés mellett az hasznos éppület-is meg lenne. Az mi Deákinknak penig ha többet nem-is, de annyit szükségesképpen kívántatnék az Musikához érteniek, hogy a kotákból avagy clavisokból, az lineákhoz képest ottan meg tudhatnák magoktól-is akár melly Psalmusnak, Prosanak, Antiphonanak, és egyéb caeremoniáknak notájokat, hogy így az mondásban, mind egy huron pendülne az szavok, s-ne huznák vonnák, ide, s-tova, az mint szokták. De az Olaszok buzgóságához, s-az Németek böjtihez, bár oda adgyuk az Magyarok musikáját-is. Melly egy részént az Cantoroknak ha nem tudatlanságotól-is, de restségektől vagyon, [# Mind tudatlanságotól, mind restségektől van, mert hova kell alkalmatlanabb Kántor, mint a' Magyarok közt voltak régen.] hogy a' Templumon kívül, az Scholában, az Deákságot, és gyermekséget az éneklésben nem gyakorolják, és az notákra meg nem tanították, hanem az Chorusban tsak néki kezdik, s-azonban az Deákság utánnok zendülvén, ha magok jól tudnák-is, az szájokból ki vonszak, melly miatt gyakorta igen disztelen, és az halgatok előtt kedvetlen éneklést térsznek. Erre nézve avagy el kellene inkább az kotás énekeket hagyni, s-tsak egy tonuson járó köz notájuaakkal élni (mert ugyan-is, hogy én tudgyam, azokkal az Magyarokon kívül több Evangelicus Keresztyének az önnön nyelveken sem élnek) avagy az Cantorok felől kellene nagyobb gondviselésnek lenni. [# Vásári keöntös de nem veszem rám mert sem uja sem galléra nintsen.” Közvetlen alatta az első kéztől: „Az bizony magadra veheted, ha Cantor vagy is, akár ki légy, mert annak mind uja mind galléra vagyon, 's még pedig hozzád vagyon egyikhez szabva, méltán is: mert nem tanultad az Éneklésnek Mesterségét (nem is volt kitől:) melyet nem régen kezdettek másokis tudni”.] de mit mondjak? ha olly izetlen akaratos emberek vagyunk közöttök, hogy

⁴ „Az Isten dicsőíttetésnek módjáról ...” 6'.

⁵ H. Hubert Gabriella: „Lelki éneklésről régi magyarok”, *Magyar Egyházzene* (1999/2000) 346–347. 351.

⁶ A szövegbe ágyazva szögletes zárójelben közlöm a bejegyzéseket.

nem ér az emberséges ember véget vélek, hanem ottan szemben szöknek véle ha szólni kezd nékik; Az ki nem olyan ne vegye a jámbor magára”.

A kántorok énekének színvonalvesztésére utalnak a rettegi egyházközség graduáljának kéziratos bejegyzései is, melyeket ismeretlen kezek a passiót tartalmazó részek margójára írtak:

„Megvallom Mester porciója ez s egyszer s mind 2dik kinnya vagy halála. (280a)

A gátra mindenütt Ember kivántatik

Az Ember peniglen ritkán találtatik

Akiben peniglen az qualitas lakik

Ne adja ki magát, úgy nem hurtzoltatik. K: Sz: M: (442a)

Sok hagymát [gyél] tormával megfőve

Varjú monyat vas port jól meg gyömbérezve

Meg (...) (...)jól reggelre (...)

tej túro (...)torka ne legyen el rejtve.

Et[te]d volna meg mind ezeket Koma. Anno Christi 1745 die 9 February.

Jól meg kend az torkod, ha ezt el dudolni

Akarod, el hidgyed hogy mid fog hibázni

Olajjal, ohajjal tyúkmonyt egybe főzni

Meg lásd hogy azután kész leszen sípolni.

Mester koma! Köszörüld meg jobban az torkodat s fordíts, mert túl is néked szól

Mester koma kérlek a torkod jobbítsd meg

Az után pediglen olly szépen mosgjál meg

Hogy mikor elmondod ne akadjon meg”

A kántor válasza a jókívánságokra: *„A kik ezen trágárságot nem illethető Istenes szent könyvet sok fajtalan írásokkal illették vakuljanak meg, kezek soha többet ne írjon, Elméjek gondolni ne tudjon, értelmük el fogyjon.”* (223a).

A rettegi egyházközség Öreg graduáljában a *Lamentationes* javítgatott lap-széleire az előadók neveit jegyezték: *Steph[anus] Váradi, Sigis[mundus] Szilágyi, Franc[iscus] Vinter, Petrus Motsai Solus, Steph[anus] Botfalvi, Vinter Moses, Steph[anus] Benkő* etc. Azt nem jegyezték le a nevük mellé, hogy kántorok lettek volna, talán a számos firka, gúnyvers miatt.

Erdélyben a nagyheti passió éneklése a tiltások ellenére is fenntartotta magát a XVIII. század derekáig, egyes helyeken még tovább is.⁷ A felsőbányai gyülekezet graduáljának 323a oldalára a kántorok a passió éneklését jegyezték 1704-től 1741-ig:

⁷ Bárdos Kornél: „Harcok a passió éneklése körül Magyarországon”, *Theologiai Szemle* 1971. 296–300. Hoppál Péter: „A hiányzó láncszem: a Bánffyhunyadi Passió”, *Magyar Egyházzene* (1997/1998) 425–434.

„Johannis K. Szathmári P. t. Cantor Eccl[esi]ae M[edio] Mont[anae] Recitavit Passionem D[omi]ni nos[tri] J[esu] Cr[is]ti cum Auxilio Dei A[nn]o 1704 Secundum Quatuor Evangelistas

Item Recitavi cum Auxilio Dei In Anno 1705. sec[undum] qua[tuor] Evan[gelistas].

Item Recitavi cum Auxilio Dei In Anno 1706. sec[undum] Matth[aeum].

Item Recitavi cum Auxilio Dei In Anno 1707. sec[undum] Matth[aeum].

Item renuo cum subivi Cantoris Eccl[esi]ae medio montanae Recitavi Passionem D[omi]ni nos[tri] J[esu] Ch[risti] In Anno 1711. Secundum Matth[aeum].

Item Recitavi Cum Auxilio Dei In Anno 1712. sec[undum] Matth[aeum].

Item Recitavi Cum Auxilio Dei In Anno 1713. sec[undum] Matth[aeum].

Item Recitavi Cum Auxilio Dei In Anno 1714. sec[undum] Matth[aeum].

Ego Andreas Szilágyi Cantor Ecclesiae Mediomontensis Decantavi Passionem D[omi]ni Nostri Jesu Ch[risti] una Cum Jeremiae auxiliante Deo in Anno 1716 Die Ven 12 Aprili Juxta Matheum

Ego Michael P. Decsi P.T. Cantor M[edio]Montensis De Cantavi Passionem Dom[ini] nostri Jesu Cxti Una Cum Jeremiae auxiliante Deo

In Anno 1727

Item In Anno 1728 [folyamatos számozással 1741-ig].”

A felsőbányai egyházközség graduáljában a gyülekezetben szolgált kántorok a 248a oldalra jegyezték fel a nevüket 1717-től 1756-ig.⁸

„Michael Décsi ne cessit in officio Canto[rum] 1726 Series v. Ordo Canto[rum] in R. s. s. t. F[első] B[ányai] Eccl[esi]a

Johannes Szathmari in Initio huius (...)

Andrea Szilágyi

S. N. Borosnyai

Michael Penyő Decsi ab A[nn]o 1726

1750

Martinus Székely Ab A[nn]o 1753

ad Anno usq[ue] 1756

Step[hanu]s G. Doba”i

A graduál bejegyzései alapján a felsőbányai gyülekezet kántorainak névsora a XVIII. század első felében így alakult:

1704–1714: Szathmári János

1726–1750: Décsi Penyő Mihály⁹

1716–1717: Szilágyi András¹⁰

1753–1756: Székely Márton¹¹

S. N. Borosnyai

Dobai G. István¹²

⁸ A bejegyzéseket betűhíven átírva közlöm.

⁹ Décsi kántorsága idején maradt el 1741-ben a passió éneklése.

¹⁰ Szilágyiról két datált bejegyzés tanúskodik, de nem tudni, hogy meddig volt kántora a gyülekezetnek, és mikortól követte Borosnyai.

¹¹ Székely Márton lehetett az a kántor, aki 1753-ban bevezette a graduál psalteriuma helyett a genfi zsoltárok éneklését.

A graduálban szereplő hat kántor közül tehát háromról bizonyítja bejegyzés, hogy énekelte a passiót a nagyheti liturgiában. Borosnyairól még feltételezhető, hogy előadta a passiót, Dobai kántorsága idejére pedig megszűnt a passióéneklés szokása a felsőbányai ekléziában. A passió éneklésének elmaradásáról a 248a oldalon szereplő bejegyzés tudósít:

„A Passionak Éneklése a F[első]B[ányai] Eccl[esi]aban megszűnt in A[nn]o 1741.”

A graduál a gyülekezet gyakorlatából a XVIII. század ötvenes éveiben kerülhetett ki véglegesen, amikor a felsőbányai gyülekezet elhagyta a graduál psalteriuma szerinti zsoltározást, és áttért a Szenci Molnár Albert által lefordított genfi zsoltárok éneklésére. Ezt bizonyítja a graduál utolsó használatára utaló bejegyzés a 248a oldalon:

„n[ota]b[ene]Az Sz[ent] Dávidnak Soltári a rendes Kota szerint való notáján kezdtek énekeltetni a F[első] Bányai Templomban in A[nn]o 1753.

Continuabitur feliciter.”

A marosvásárhelyi egyházközség graduáljának előzőkén szereplő bejegyzés szerint: *„Ezt a Graduált Istenéhez s Ecclesiájához való sz[ent] buzgóságából bé Compactor Sz[ent] Györgyi Mihály Deák melly jó akarattyáért, ő Kegyelmének is a sz[ent] Consistorium a M[aros] VASARHELYI Templomban két széket adott t[udni] i[llik] edgyet magának, edgyet Feleségének. Anno 1710. Dije 4 Marty*

*Ezer hét száz Tízben mikoron írának
Ez Könyv bé kötteték Martiusi Hónak
Negyedik Napjára, sz[ent] Consistoriumnak
Hogy bé mutattaték örül e munkának.
Dállyai György Deák már sokat énekölt
Ebbül, mellyért gyakram jó Reggel föl-is költ,
Cantori Tisztiben sok jó időt is tölt
Mostis megh szolgálja VÁROS mit reá költ.
Tiéd legyen míg élsz a szép CANTORIA'
Tenéked ajánlja sz[ent] CURATORIA
Torkodis ne légyen rekedező soha
Míg élsz, Holtod után Mennyben a KORO[na.]”*

1710-ben a vásárhelyi gyülekezet szerkönyvét minden bizonnal másodjára kötötték be, megőrizve a benne levő üres lapokra írt bejegyzéseket. Az 505a oldalon Gyöngyösi Ferenc kántor írása olvasható: *„In te Domine Speravi non confundar in Aeternum: Spes confusa Deo nunquam confusa recedit. Quando preces fundis fac toto pec[ca]tore fundas. Sic tendasq[ue] Dei Singula Verba fide. Tam Deus Auditor non tantum vocis et oris. Sed magis auditor pec[ca]toris esse Soleo 1677. Die 3. Septembri.*

¹² Borosnyai és Dobai kántorságát adatok hiányában nem tudjuk pontosan datálni.

Franciscus Gyöngyösi cuius vitae protector Jehova.

Pro Jesu porae CANTOR indignus. Aecclesiae Marus Wasarheljanae. M[anu] p[ro]p[ri]a ut supra.

Alterius dictum, vel factum ne carpseris unquam. Time Deum, dilige proprium, nosce te ipsum."

Az 506a oldalon Bertalan D. Mihály írása: „*Vtraque mandatur palma cum palma lavatur. Fac bene dum vivis post mortem vivere si vis. Pancreat issa [?] Domus bene providus est cui Promus Plus nocet ad nostris quam cuncta domestius nostris si cor orat sine fructu Lingva laborat adsignavit [?]*

Michael D. Bertalan pro tempore. Praeceptor Eccl[esi]ae M[aros] Vásárhelyi Anno 1751 2da 7b[ris].

Incipiens Anno 1749 Dje 10 Mensis Iuly."

Az 513a oldalon Intze Sámuel gondolatai olvashatók:

*„Multorum disce Exemplo, quae facta Sequaris
Quae fugias. Vita est nobis aliena magistra.
Rebus in adversis Animum Submittere noli;
Spem retine. Spes una homines nec morte reliquit.
Spes Confisa Deo, nunquam Confusa recedit.
Si famam servare Cupis, dum vivis honesta;
Fac fugias Animo quae Sunt mala gaudia vitae.
Discere ne cessa: Cura Sapiencia crescit.
Rora datur longo prudentia temporis usu.
Tempora longa tibi noli promittere vitae:
Quo cunque ingrederis. Sequitur mors; Corpus út Umbra.
Qui fingit sacros Amo, vel marmore vultus,
Non facit ille Deos: qui rogat, ille facit.*

Inmortale et quod opto. adsignavit

*Samuel Intze M[anu] sua Cantor & Organe[...]. Eccl[esi]ae
Re[form]atae M[aros] Vásárhely[ianae]. Anno 1819. Die
13 Aprilis. Incipiens A[nn]o 1799
Die 5 May."*

Az 514a oldalra a marosvásárhelyi vártemplom és kistemplom kántorainak névsorát jegyezték:

*Nomina Cantorum M[aros] Vásárhely[ianae] defunctorum actu fungentium
In Templo Majori
Franciscus Gyöngyösi fungavit in A[nn]o 1677. Vid[e] pag[ina] 505
Georgius Dállyai fungavit A[nn]o 1710¹³
Stephano Viski*

¹³ Dállyai György kántor 1710 előtt is a gyülekezet kántora volt, kitűnik a graduál kötetésekor beírt versből.

Johanes Torjai

Michael Bertalan ab A[nn]o 1749 usque A[nn]o 1799. Vid[e] pag[ina] 506.¹⁴

Samuel Intze ab Anno 1793. Vid[e] pag[ina] 513.

simul cum Praedecessore 6 Annos

Munere Organ(...) Consignavit

Samuel Intze In Anno 1819 Die 11 May¹⁵

In Templo Minori

Georgius Bélányi

Joseph Varro

A marosvásárhelyi eklézsia graduálja nem szolgál adattal arra nézve, hogy a kántorok közül melyik gyakorolta a passió éneklését, sem a hagyomány elmaradásának idejét nem jelöli. Azonban a kötet passiót tartalmazó lapjainak elrongyolódása arra enged következtetni, hogy a vásárhelyi gyülekezet a graduál 1710-ben történt újrakötése után még sokáig élt a passió éneklésének szokásával.¹⁶

Az oltszakadati luteránus gyülekezet graduáljában szereplő kántorok nevei között András István nevének gyakori előfordulása arra utalhat, hogy a családban apáról fiúra szállt a kántori tiszt. Először a névvel az Eperjesi graduálban is megtalálható (nr. 267) *Lamentatio Mariae* címen ismert ének kézírata után találkozunk: „*András István*

MDCCCXXXIII

Segélj; Uram Jézus; Segélj

Hogy igaz hitben meg maradván

[Téged dicsérhesselek ének szólván]“¹⁷

A 188a oldalra az *Örvendezzen már e világ* himnuszt kézírata után András István kántor a lejegyzés időpontját és a monogramját jegyezte: „*A. I. 1833.*” Későbbi kézírással ugyanott:

„Az Isten legyen segítségül, az Jézus kínszenvedése és halála hirdetőit, hogy hirdessék érthető képpen; Ámen.

Úristen légy segítségül

András István

18#65”

¹⁴ Az 5 kántorsága idején építették a Vártemplom orgonáját 1788-ban. Dávid István: *Műemlék orgonák Erdélyben*. Kolozsvár—Bp. 1996. 20.

¹⁵ Kérdéses, hogy Intze Sámuel, aki a graduálba a nevét utoljára jegyezte, vajon használta-e a graduált a XIX. században, vagy csak a kántorok névlistáját folytatta?

¹⁶ A kötet lapjai a használattól bekoszolódtak, zsíros tapintásúak lettek. A nagyheti tételeket tartalmazó lapok a többi graduálhoz hasonlóan ebben a kötetben is elrongyolódtak, az elszakadt lapokat a kántor javította, a pergamen kötetek javításához hasonlóan néha varrva is.

¹⁷ A kötet körbevágásánál a sor felét is levágták.

A 228a oldalon piros tintával írva: „*András Pál István volt kántor az 1894ik évi 26/XII-egész 1903 26/XII./s tovább 1912 26/XII-egész. A 250a oldalon: András Pál István 1895 böjti 3ik vasár[nap].*” Általa írt egysoros fohászkodásokat olvashatunk a graduál több lapján datálás nélkül.

A 247a oldalon olvasható bejegyzés András János prédikátorságáról tudósít 1864-ben: „*Canta' gloriám animus' meus' sacro deo.*

*Johannes' András' Predicator in villa Szakadat
Anno millessimo octigentissimo sexagessimo
quatro. Menesis' Martius' decima die.
1864”*

A 249a bekötött üres lapra jegyezték: „*Pál Sámuel és Gergely M. István voltak Kántorok 1889. 1890. 1891. És tovább Gergely M. István voltam 1904-től 1908 Julius ig.*

1907-től a passió éneklés elmaradt és 1926ban ujbol Gergely M. István meg tanította András Pál Istvánt és Geréb János legényeket. 1926 Böjti napokban.” Egy egybeírt monogram után „*(...) 1926 IV/I.*”¹⁸ Ugyanaz a monogram után „*(...)nél a kamrában 1926–1927 év.*”

A 324a oldalon: *Az 18:71 és hetven kettőben volt Tamás Péter Kántor.*

Az oltszakadati egyházközség kántorainak XIX. századi névsora így alakul a graduálban szereplő bejegyzések szerint:¹⁹

1833: András István

1864: András Pál István

1871–1872: Tamás Péter

1881-ben fejezte be ifjabb Orsik János a nagyheti tételek kéziratos pótlását.²⁰

1889–1890–1891: Pál Sámuel és Gergely M. István

1894: András Pál István²¹

1895: András Pál István

1903: András Pál István

1904–1908: Gergely M. István

(1926: András Pál István)

A passió éneklése 1907-ig élt a gyülekezetben, majd szünetelt 1926-ig. 1926-ban Gergely M. István András Pál Istvánnak és Geréb Jánosnak tanította meg. András P. István nevét 1926 április elsején ismét bejegyezte a graduálba. A graduál 1926–1927-ben a kamrában volt. Ez az utolsó bejegyzés a graduálról.

¹⁸ A monogramot nem sikerült feloldani.

¹⁹ A bejegyzések késői datálása miatt felmerül a kérdés, hogy az oltszakadati magyar lutheránus gyülekezet nem a XVII., hanem csak a XIX. századtól volt birtokosa a graduálnak. Erről a kérdésről a gyülekezet jegyzőkönyvei tartalmazhatnak több adatot.

²⁰ A kézirat csak a szöveget és az üres kottavonalakat tartalmazza. A kottavonalakon feltűnő néhány hangjegy arra utal, hogy a leírójuk nem volt zeneileg képzett.

²¹ Talán ifjabbik András Pál István.

A graduálban a 249–323a oldalak (*Lamentationes, Oratio Jeremiae prophetae, Kyrie puerorum, Passio Domini Nostri Jesu Christi secundum Mattheum*) kéziratos pótlással szerepelnek. A kézirat befejezésénél kolofon-szerűen írva megjelenik a leíró neve és a munka befejezésének dátuma: *Finis Passionis[.] irta ORSIK JÁNOS junior MDCCCLXXIbe Böjt 2dik VASARNAPJAN[.]* A passió kéziratos pótlására minden valószínűség szerint a nyomtatott lapok elrongyolódása miatt volt szükség.

Az egeresi egyházközség graduáljában az előzőeken szereplő bejegyzés szerint a graduál a XVIII. század végéig használatban volt:

„Méltóságos L. Báró Dániel István Úr ő Exellentiaja meg hagyatott Isten féld kegyes özvegye, Méltóságos Gróff Mikes Anna Úr Asszony ő Exellentiaja Isten házához való buzgó Kegyességéből Régen meg rongyolódott állapotjából, maga költségével ujjonnan bé köttette ezen Könyvet Az Egeresi Reformata Kisded Eklésia számára, (...) hogy eddig is ezen Eklésiájé volt: Mely Kegyességéért ő Exellentiaját az jó teremtményt meg jutalmosztató Szent Úr Isten Testi és Lelki jovaival áldja meg.

Köttetett 1790-dik Esztendőben Tiszteletes Tsobold János Úr Predikátorság[a] és Tállyai M. Mihály Kántorság[a] Nemes Deák András Uram Curatorság[a idején].”

A bejegyzésben szereplő Tállyai M. Mihály kántor a graduált tovább is használta, erre utal az 1790-ben történt köttetéskor körülvágott kötet metszésének kopása. A metszésről leginkább a nagyheti tételeknél kopott le a festék, így valószínű, hogy az egeresi gyülekezet továbbra is élt a passió éneklésének a hagyományával.

Ezeknek a XVII–XIX. századi bejegyzéseknek egy része abból a korból származik, amikor a templomokban a *prédikáló székek* mellett helyet (és szót) kaptak az *éneklő székek* is.²² Az „*orgonamentes*” időszak után keletkezett bejegyzések többsége már csak a nagyheti tételek továbbélését bizonyítja. Az orgona használatával a graduál kiszorult a templomokból, ahogy történt Kolozsváron is. A gyülekezetben az orgona 1765. évi bevezetése után egy évtized sem telt el, és 1771-ben Zoltán József könyvtárőr a Kolozsvári Református Kollégium könyvtárának adománykönyvébe bejegyezte az Öreg graduált: „25 Jun. Vidua Clar[issimil] Sam[uelis] Deáki in Bibliothecam illatus est Liber Cantionum veterum Hungarorum, hoc titulo insignitus: A keresztyéni üdvözítő hitnek igazságához intézett ékes ritmusú Hymnusokkal megtöltetett Gradual. Gyulafehérvárott az Igének megtestesülés után 1636 esztendőben. In Folio.”²³ A gyakorlat továbbélésének elszórt jelei, mint például a felsőbányai egyházközség 1753-ig továbbélő zsoltározása is azt bizonyítja, hogy az óprotestáns liturgikus gyakorlat a XVIII. század második felében már kiveszőben volt. A kántorok a bögözi zsinat rendeletének fedezésében átültek az *éneklő székekből* az orgona mellé.

²² Dávid István: *i.m.* 21. A Beregszásztól tíz kilométerre levő Nagybégány református gyülekezetének templomában 1636-tól, az Öreg graduál megjelenésének évétől áll egy „*énekezői kottatám*.” Vö. *Kárpátaljai templomok*. Szerk. Radvánszky Ferenc. Beregszász 2000. 59.

²³ Kolozsvári Akadémiai Könyvtár. Ms R. 1608. f 31'. Köszönöm Sipos Gábor segítségét.

